

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Дипломна робота
магістра

з теми «**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОТОРИКИ У
ДОШКІЛЬНИКІВ
З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**»

Виконала:
студентка KorOb1-M117z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Максимлюк Марія Іванівна

Керівник:
кандидат медичних наук, доцент
Михальський А.В.

Рецензент:
кандидат педагогічних наук, доцент
Гаврилов О.В.

Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ МОТОРИКИ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	7
1.1. Рухлива гра як засіб розвитку моторики у дошкільників.....	7
1.2. Особливості розвитку моторики у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.....	25
Висновки до першого розділу.....	41
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ МОТОРИКИ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	44
2.1. Обґрунтування методики дослідження рівня сформованості моторики у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.....	44
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження.....	54
Висновки до другого розділу.....	63
РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МОТОРИКИ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	66
3.1 Корекція недоліків рухових дій та навичок під час навчальних занять у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.....	66
3.2. Корекція недоліків рухових дій та навичок під час виховних занять у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.....	77
Висновки до третього розділу.....	85
ВИСНОВКИ	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	93

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку дошкільної корекційної педагогіки, відповідно до вимог Державного стандарту загальної та спеціальної дошкільної освіти, «Концепції спеціальної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку» найважливішою метою сучасного дошкільного виховання є якісна освіта підростаючого покоління. Досягнення цієї мети уможлиблюється завдяки інтенсифікації педагогічного процесу – його змісту, методів, організаційних форм, які забезпечують отримання як навчальних, так і розвивальних ефектів. Успішність організації виховного процесу залежить від стану сформованості психічних процесів, провідна роль серед яких належить ігровій діяльності, яка залежить від особистісного розвитку, зокрема фізичного та потребує відповідного рівня розвитку моторики у дошкільників.

Фізичний розвиток та виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку відбувається за аналогією становлення дітей з типовим розвитком. Враховуючи своєрідність психомоторного розвитку дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку вимагає розробки спеціального психолого-педагогічного забезпечення процесу фізичного виховання.

Чітко організована система фізичного виховання дає змогу попередити формування неправильних рухових стереотипів, корегувати у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку наявні порушення моторики що сприятиме всебічному розвитку особистості, що надалі дасть змогу вільно адаптуватись та соціалізуватись до шкільного життя.

Найважливішим етапом загальної системи виховання дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку виступає процес фізичного виховання, який спрямований на розвиток моторики у них.

Науковці (А.А. Катаєва, О.М. Мастюкова, Є.А. Стребелева,) стверджують положення про те, що фізичне виховання є невід'ємною частиною життєдіяльності дитини: у процесі проведення режимних моментів,

на всіх заняттях, на прогулянках. Своєрідність моторики у дітей з відхиленнями у розвитку вимагають розробки спеціальних методів і прийомів фізичного виховання. І.В. Гладченко в програмі розвитку дітей з розумовою відсталістю, зокрема в розділі «Фізичне виховання та основи здоров'я» зазначає на тому, що основними завданнями з фізичного виховання є: вироблення необхідних умінь і навичок основних рухів, розширення функціональних можливостей організму, виховання особистісно-вольових якостей, цілеспрямований вплив на розвиток сили, швидкості, координації, точності, гнучкості, рівноваги та витривалості.

Для дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку характерним є моторна недостатність, яка впливає на стан здоров'я дитини, знижує опірність організму до інфекційних захворювань, несприятливо позначається на розвитку усіх систем організму і нервово-психічної діяльності. Саме тому розвиток рухів і корекції рухових порушень становлять основу фізичного виховання дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.

Корекційні педагоги Т.М. Головіна, Н.П. Долгобородова, , В.Г. Петрова, Ж.І. Шиф вважають, що психолого-педагогічна система фізичного виховання дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку передбачає спеціальні умови: раціональне харчування, організований режим життєдіяльності дитини в сім'ї та дошкільному закладі, загартовування організму, що створює сприятливе забезпечення процесу корекції моторики.

Проблема розвитку моторики у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку ще недостатньо вивчена у дошкільній корекційній педагогіці, особливо це стосується педагогічного забезпечення її корекції, що зумовило вибір теми дипломної роботи магістра **«Особливості розвитку моторики у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку»**.

Мета дослідження – дослідити особливості розвитку моторики у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної літератури й визначити стан розробленості проблеми дослідження, сутності її основних положень та ключових понять.
2. Емпірично вивчити та проаналізувати рівень розвитку моторики у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.
3. Розробити та апробувати психолого-педагогічне забезпечення розвитку моторики у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.

Об'єкт дослідження – розвиток моторики у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.

Предмет дослідження – психолого-педагогічне забезпечення розвитку моторики у старших дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.

Гіпотеза дослідження – підвищення ефективності психомоторного розвитку у старших дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку можлива за умови розробки психолого-педагогічного забезпечення процесу формування та корекції моторики у них.

Методи дослідження. аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, спостереження за виховним процесом, аналіз діяльності дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку, психолого-педагогічний констатувальний і формувальний експерименти, методи кількісної та якісної обробки даних.

Експериментальна база: спеціальний дошкільний заклад для РВД.

Теоретична значущість полягає у здійсненні теоретичного аналізу загальної та спеціальної літератури й визначенні стану розробленості проблеми дослідження, сутності її основних положень та ключових понять; емпіричному вивченні та аналізу рівня розвитку моторики у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.

Практичне значення полягає у розробці та апробації психолого-педагогічне забезпечення розвитку моторики у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка

Публікації: Робота висвітлена у статті «Теоретичний аналіз розвитку моторики у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку»

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Теоретико-експериментальне вивчення проблеми особливостей розвитку моторики у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку дало нам змогу зробити наступні висновки.

Успішність організації виховного процесу з дошкільниками залежить від стану сформованості їх психічних процесів, провідна роль серед яких належить ігровій діяльності. Гра хоч і не є переважаючою, але це провідний тип діяльності в дошкільному віці, який включає в себе усі тенденції розвитку, виступає джерелом розвитку та складає зону найближчого розвитку дитини. Гра – це вільна, самостійна діяльність, що здійснюється за особистою ініціативою дитини, де значною мірою реалізується бажання виявити свій задум, по-своєму діяти, змінювати реальне життя. Гра вільна від обов'язків перед дорослими. Вона являє собою своєрідний прояв самодіяльності та самостійності.

Одним із видів ігрової діяльності виступає рухлива гра, рівень розвитку якої залежить від особистісного розвитку дошкільника, його індивідуальних, вікових та психофізіологічних особливостей, а також фізичного розвитку, який потребує відповідного рівня розвитку моторики.

Розвиток моторики у дошкільників проходить у різних видах діяльності і складається з відповідних однорідних рухів, але з різною швидкістю, напрямком, амплітудою, силою, тощо. Існують складні основні рухи без яких складна дія не можлива. У дошкільника необхідно, насамперед, сформувати найпростіші види усіх основних рухів, зокрема: ходіння, повзання, катання і ловлення м'яча, стрибки, біг.

Найбільш ефективним психолого-педагогічним засобом впливу на розвиток моторики у дошкільників, а саме формування найпростіших видів усіх основних рухів, виступає рухова гра.

Наявність у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку порушень моторики, які взаємно пов'язані і переплетені з недоліками

психічного розвитку дітей, свідчить про те, що для їх виправлення не можна обмежитись розвитком і вдосконаленням лише функцій рухового апарата, а треба також удосконалювати розумові, психічні процеси, за допомогою яких здійснюється організація довільних рухових дій і керування ними. Отже, для корекції моторики повсякденне життя слід будувати так, щоб поряд з розвитком функцій рухового апарату достатньою мірою виправлялися недоліки психічної діяльності, на основі якої здійснюється довільна регуляція рухів дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.

Корекція моторики засобами фізичних вправ та рухової гри впливає на підвищення рівня розвитку моторики та полягає у тому, що під впливом систематичного повторення активних рухів стимулюється діяльність відповідних відділів центральної нервової системи, залучаються до роботи нервові механізми, які раніше не діяли, утворюються нові нервові шляхи за рахунок умовно-рефлекторних зв'язків.

Особливими завданнями з корекції та компенсації у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку в процесі фізичного виховання та розвитку ігрової діяльності, зокрема рухової гри є: складання специфічних умов, стимулюючих фізичний розвиток дитини в цілому; здійснення системи корекційно-виховної роботи, спрямованої на розвиток основних рухів, фізичних якостей, на попередження відхилень у фізичному розвитку; профілактика різних захворювань.

На констатувальному етапі дослідження при вивченні рівня сформованості моторики у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку ми використовували наступні методики: спостереження за грою дітей; аналіз планування прийомів педагогічного забезпечення корекції моторики у процесі рухової гри дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку; індивідуальна бесіда з дошкільником з порушеннями інтелектуального розвитку у процесі рухової гри щодо встановлення рівня розвитку його моторики; спостереження за керівництвом вихователя руховою грою з дошкільників з порушеннями інтелектуального

розвитку щодо встановлення рівня розвитку його моторики та визначили рівні розвитку моторики у дошкільників.

Характеризуючи розвиток моторики старших дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку, ми побачили, що їх рівень відповідає середньому(45%) та низькому (55%).

Старшим дошкільникам з порушеннями інтелектуального розвитку із середнім рівнем притаманні наступні особливості: у дитини спостерігаються незначні порушення загальної, дрібної та артикуляційної моторики; недостатньо чітко проявляється візуально-рухова координація, а саме координація рухів обох рук та зоровий контроль за ними; у процесі рухових вправ у неї спостерігається незначна моторна незграбність, нечіткість у координації рухів, затримка у переключенні з одного руху на інший, іноді страждає рухова пам'ять; дитина недостатньо чітко оволодіває навичками виразності рухів, діями з уявними об'єктами, які виступають невід'ємною умовою різних видів ігор; у неї зустрічаються незначні труднощі формування серії рухів, які надалі утворюють моторні навички; у дитини виявлені незначні порушення мимовільних співдружних рухів, деяке обмеження тонких маніпуляційних рухів кисті та пальців, недостатню узгодженість просторово-часового сприймання, незначні патологічні шийно-тонічні реакції; у неї спостерігається недостатній, для даного віку, розвиток рухових якостей (сила, швидкість, спритність, витривалість, гнучкість).

Для старших дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку з низьким рівнем розвитку моторики характерні наступні особливості: у дитини спостерігаються значні порушення загальної, дрібної та артикуляційної моторики; сильно страждає координація рухів обох рук та зоровий контроль або візуально-рухова координація; у процесі рухових вправ у неї спостерігається моторна незграбність, недостатність координації рухів, слабкість переключення з одного руху на інший, страждає рухова пам'ять; дитина досить складно оволодіває навичками виразності рухів, діями з уявними об'єктами, які виступають невід'ємною умовою різних видів ігор;

значно утруднюється процес формування серії рухів, які надалі утворюють моторні навички; у дитини виявлені специфічні порушення мимовільних співдружних рухів, обмеження тонких маніпуляційних рухів кисті та пальців, неузгодженість просторово-часового сприймання, патологічні шийно-тонічні реакції; у неї виразно недорозвинені рухові якості (сила, швидкість, спритність, витривалість, гнучкість).

Щодо старших дошкільників з типовим розвитком, то відповідних порушень моторики у них не виявлено.

Заняття з фізичного виховання та охорони здоров'я будуються так, щоб за їх допомогою вирішувалися як загальні, так і корекційні завдання. У заняття включаються фізичні вправи, спрямовані на розвиток старших дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку моторики, всіх основних рухів (ходьба, біг, стрибки, лазіння, повзання, метання), а також загально-розвиваючі вправи, спрямовані на зміцнення м'язів спини, плечового пояса та ніг, координацію рухів, формування правильної постави, розвиток рівноваги тощо.

Метою занять з фізичного виховання та охорони старших дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку є створення засобами фізичного виховання умов для формування необхідних вікових стато-локомоторних функцій, корекції наявних специфічних рухових порушень, забезпечення підвищенню якості основних рухів, що в комплексі повинно сприяти нормалізації комунікативних функцій дітей, формуванню предметно-практичних дій, освоєнню мікро- та макросередовища, розвитку мовлення та мислення.

Серед корекційних завдань, які слід вирішувати на заняттях з «Фізичного виховання та охорони здоров'я» виступають наступні: нормалізація позотонічних реакцій; формування сумісних рухових координацій; вироблення тонких маніпуляційних дій рук (пальців рук); корекція відділів та функцій ступні; корекція постави; нормалізація функцій дихання.

Розвиток рухової активності та моторики проходить у процесі рухової гри, яка включає наступні етапи: формування уміння триматись за руки, уміння рухатись по колу; вчимо робити велике коло, рухатись по колу в різні кінці; введення ролі ведучого (спочатку ведучий – дорослий, потім – дитина); включення слів синонімів (кішка, мишка); введення рухових ігор за правилами, які використовуються в загально педагогічній практиці; вчимо розподіляти ролі, робити за вимогами.

Завдання фізичного, моторно-рухового розвитку та основ здоров'я вирішуються в наступних формах: на спеціальних заняттях з фізичного виховання, під час оздоровчих заходів, ранкової гімнастики; під час музичних занять (музично-дидактичних, імітаційних ігор, ігор з уявними об'єктами, музично-ритмічних рухів тощо); під час ігор та вправ із сенсомоторного розвитку; під час спеціальних ігор та вправ, що спрямовані на сприймання та відтворення виразності основних рухів, природніх жестів, міміки; під час рухливих ігор та ігор з музичним супроводом; у процесі індивідуальної корекційної роботи.

Під час організації життєдіяльності старших дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку в сім'ї та дошкільному закладі, організації предметного та соціального середовища, всіх видів дитячої діяльності відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дошкільників слід враховувати необхідність забезпечення повноцінного фізичного розвитку. У режимі дня дитини повинні бути передбачені заняття з фізичного виховання, ігри та розваги на повітрі, під час проведення яких враховуються регіональні та кліматичні умови.

Заняття з фізичного виховання та охорони здоров'я будуються так, щоб за їх допомогою вирішувалися як загальні, так і корекційні завдання. У заняття включаються фізичні вправи, спрямовані на розвиток всіх основних рухів (ходьба, біг, стрибки, лазіння, повзання, метання), а також загально-розвиваючі вправи, спрямовані на зміцнення м'язів спини, плечового поясу та ніг, координацію рухів, формування правильної постави, розвиток рівноваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анохин П.К. Общие принципы компенсации нарушенных функций и их физиологическое обследование / П.К. Анохин. – М.: Просвещение, 1958. – 134 с.
2. Астафьев Н.В. Физическое состояние умственно отсталых школьников / Н.В. Астафьев, В.И. Михалев // Дефектология. – 1989. – №3. – С. 42 – 54.
3. Бабенкова Р.Д. Обучение умственно отсталых детей основным движениям / Р.Д. Бабенкова // Специальная школа. – 1987. – Вып. 5. – С. 86-89.
4. Бебешко О.О. Коррекция физического развития и двигательных нарушений умственно отсталых дошкольников старшей группы средствами физического воспитания / О.О. Бебешко. – М.: Педагогика, 1986. – 158 с.
5. Бабенкова Р.Д. Пути исправления дефектов моторики и физического развития в учащихся младших классов вспомогательной школы средствами физического воспитания / Р.Д. Бабенкова. – М.: Педагогика, 1983. – 117 с.
6. Белов Р.А. Исследование скоростно-силовой подготовки у учащихся вспомогательной школы / Р.А. Белов // Мышечная деятельность детей в норме и патологии. – Горький, 1984. – С. 59-61.
7. Бернштейн Н.А. О построении движений / Н.А. Бернштейн. – М.: Гос. уч.-педгиз, 1987. – 110 с.
8. Блеч Г.О. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма ознайомлення з навколишнім, методичні рекомендації, дидактичні матеріали) / Г.О.Блеч . – К.: ПрАТ «Видавництво «Київська правда, 2012.-96с.
9. Бондаренко А. А. Дидактические игры в детском саду /А.А. Бондаренко. – М.: Просвещение, 1991. – 158 с.

10. Вавилова Е.Н. Учить бегать, прыгать, лазить, метать /Е.Н. Вавилова. – М.: Просвещение, 1983. – 91 с.
11. Вайзман Н.П. Психомоторика умственно отсталых детей / Н.П. Вайзман. – М.: Издательский центр «Академия», 1997. – 104 с.
12. Ваудиш В. Сущность коррекционно - воспитательной работы во вспомогательной школе / В. Ваудиш // Дефектология. — 1987. – № 3. – С. 18-20.
13. Вільчковський Є.С. Методика фізичного виховання в дитячому садку / Є.С. Вільчковський. – К.: Радянська школа, 1990. – 140 с.
14. Воспитание и обучение умственно отсталых детей дошкольного возраста. Программы специальных дошкольных учреждений / под. ред. А.А. Катаева.– М.: Просвещение, 1983. – 110с.
15. Вспомогательные школы для отсталых детей / под ред. В.В. Воронковой. – М.: Школа-Пресс, 2003. – 340 с.
16. Гаврилушкина О.П.. Воспитание и обучение умственно отсталых дошкольников / О.П. Гаврилушкина, Н.Д. Соколова. - М.: Просвещение, 1985. – 234 с.
17. Гладченко І.В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з ігрової діяльності, методичні рекомендації, дидактичні матеріали) / І.В.Гладченко . – К.: ПрАТ «Видавництво «Київська правда, 2012.-112с.
18. Гонеев А.Д. Основы коррекционной педагогики: Уч. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / А.Д.Гонеев, Н.И. Лифинцева, Н.В. Ялпаева; под ред. В.А. Слостенина. – М: Академия, 1999. – 280 с.
19. Давыдов В.Ю. Индивидуальная оценка физического развития дошкольников / В.Ю. Давыдов – Волгоград, 1993. – С. 28-31.
20. Дети с отклонениями в развитии / М.С. Певзнер. — М.: Просвещение, 1986. – 140 с.

21. Дефектологічний словник: навчальний посібник / За редакцією В.І. Бондаря, В.М. Синьова. – К.: «МП Леся», 2011. – 528 с.
22. Дмитриев А.А. Коррекция двигательных нарушений у учащихся вспомогательных школ средствами физического воспитания / А.А. Дмитриев. – Красноярск, 1987. – 210 с.
23. Дмитриев А.А. Организация двигательной активности умственно отсталых детей / А.А. Дмитриев. – М.: Просвещение, 1991 – 32 с.
24. Дошкольное воспитание аномальных детей / под ред. Л.П. Носковой. – М.: Просвещение, 1993. – 213 с.
25. Занков Л.В. О коррекционно-воспитательной работе в специальных школах / Л.В. Занков // Учебно-воспитательная работа в специальных школах. – М: Учпедгиз, 1984. – 112 с.
26. Исаев Д.Н. Умственная отсталость у детей и подростков / Д.Н. Исаев. – СПб.: Речь, 2003. – 268 с.
27. Кащенко В.П. Педагогическая коррекция / В.П. Кащенко. — М.:Академия, 1992.—223 с.
28. Калугін М.А. Педагогічні умови соціальної адаптації розумово відсталих школярів засобами фізичної культури / М.А. Калугін. // Дефектологія. – 1998. – №2. – С.3-9.
29. Козленко Н.А. Физическое воспитание учащихся вспомогательной школы / Н.А. Козленко. – К.: Рад школа, 1987. – 112 с.
30. Корекційна спрямованість початкового навчання у спеціальній школі інтенсивної педагогічної корекції: Методичні рекомендації / Укл. Л.С. Вавіна. – К.: ІСДО, 1995. – 160 с.
31. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики: Учебное пособие / В.А. Липа. – Донецк, 2002. – 327 с.
32. Лурия А.Р. Двигательный анализатор и проблема организации движений / А.Р. Лурия // Вопросы психологии. – 1975. – №2. – С. 9-16.

33. Мастюкова Е.М. Двигательные нарушения и их оценка в структуре аномального развития / Е.М. Мастюкова // Дефектология. – 1987. – № 5. – С. 3 - 9.
34. Мастюкова Е.М. Лечебная педагогика (ранний и дошкольный возраст): Советы педагогам и родителям по подготовке к обучению детей с особыми проблемами в развитии / Е.М. Мастюкова. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 304 с.
35. Мачихина В.Ф. Воспитательная работа во вспомогательной школе: Пособие для учителей и воспитателей / В.Ф. Мачихина. – М.: Просвещение, 1980. – 63с.
36. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, 2008. – 204 с.
37. Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: Навчально-методичний посібник / С.П. Миронова, М.П. Матвеева. – Кам'янець – Подільський, 2005. – 286 с.
38. Мозговой В.М. О некоторых условиях формирования сложных двигательных навыков в умственно отсталых школьников / В.М. Мозговой // Дефектология. –1992. – №2. – С. 61-66.
39. Мозговой В.М.. Подвижные игры на уроках физкультуры во вспомогательной школе / В.М. Мозговой, Н.Г. Лиманов // Коррекционно-развивающая направленность обучения и воспитания детей с нарушениями интеллекта. Межвузовский сборник. – М., 1986. – С. 42-51.
40. Наукові основи корекційно-виховної роботи в допоміжній школі: Методичний лист / укл. І.Г. Єременко. – К. ,1988.
41. Петрова В.Г. Психология умственно отсталого ребенка / В.Г. Петрова, И.В. Белякова. – М.: Изд. центр "Академия", 2002. – 160 с.
42. Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку:

Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. – Випуск 2. – К., 1994. – 120 с.

43. Пинский Б.И. Формирование двигательных навыков в учащиеся вспомогательных школ / Б.И. Пинский. – М.: Узд-во МГУ, 1987. – 156 с.

44. Програма виховання та навчання розумово відсталих дітей дошкільного віку. – К.: ТОВ. «ЛДЛ». – 2000. – 119 с.

45. Садикова Г.А. Воспитание выносливости в умственно отсталых детей в процессе внеклассной работы / Г.А. Садикова. – М.: Школа-Пресс, 1992. – 140 с.

46. Самыличев А.С. Дифференцированный подход к учащимся вспомогательных школ при воспитании двигательных способностей на уроках физкультуры / А.С. Самыличев. – М.: Речь, 1984. – 136 с.

47. Сермеев Б.В. Пути повышения эффективности физического воспитания детей с отклонением в развитии / Б.В. Сермеев // Дефектология. – 1990. – № 4. – С. 7-14.

48. Сермеев Б.В. Програма з фізичного виховання розумово відсталих дітей дошкільного віку / Б.В. Сермеев, В.В. Бебешко. – К.: Освіта, 1996. – 22 с.

49. Синев В.Н. Коррекционно-воспитательная направленность учебно-воспитательного процесса вспомогательной школы // Введение в историю олигофренопедагогики / под ред. А.И. Капустина. – Донецк: "Либідь", 1996. – 162 с.

50. Синьов В.М. Психологія розумово відсталої дитини: Підручник / В.М. Синьов, М.П. Матвєєва, О.П. Хохліна. – К.: Знання, 2008. – 359 с.

51. Соколова Н. Д. Рекомендации к организации воспитательно-образовательной работы в дошкольных учреждениях для детей с нарушением интеллекта / Н.Д.Соколова, О.П. Гаврилушкина // Дефектология №3. –1980.

52. Сорокина А.И. Дидактические игры в детском саду / А.И. Сорокина. – М.: Просвещение, 1982.

53. Спиваковская А. С. Нарушение игровой деятельности у дошкольников / А.С. Спиваковская. – М.: Просвещение, 1980.
54. Стадненко Н.М.. Нариси з олігофренопсихології / Н.М. Стадненко, М.П. Матвеева, А.Г. Обухівська Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. – 200 с.
55. Трикоз С.В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з сенсорного виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали) / С.В.Трикоз . – К.: ПрАТ «Видавництво «Київська правда, 2012.-112с.
56. Тупоногов Б.К. Коррекционно-педагогическая работа в системе образования детей с нарушениями умственного и физического развития / Б.К. Тупоногов // Дефектология. – 1994. – №4. – С. 9-14.
57. Фарфель В.С. Развитие движений у детей школьного возраста В.С. Фарфель. – М.: Педагогика, 1989. – 200 с.
58. Филин В.П. Воспитание физических качеств у юных спортсменов / В.П. Филин. – М.: Спорт, 1984. – 120 с.
59. Ченегин В.М. Физиологическое обоснование физических упражнений детей-олигофренов / под ред. В.Ю. Давыдова. – Волгоград, 1993. – С. 32-37.
60. Черник Е.С. Физическая культура во вспомогательной школе / Е.С. Черник. – М.: Просвещение, 1997. – 98 с.